

•
ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LXVIII
2022

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nelu Zugravu (Iași), Neculai Bolohan (Iași), Alexandru-Florin Platon (Iași), Petronel Zahariuc (Iași), Ștefan S. Gorovei (Iași), Maria Magdalena Székely (Iași), Cristian Ploscaru (Iași), Claudiu Topor (Iași), Gabriel Leanca (Iași), Gheorghe Iacob (Iași), Ovidiu Buruiană (Iași), Victor Spinei, membru al Academiei Române (Iași), Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române (Cluj-Napoca), Ovidiu Cristea (București), Antal Lukács (București), Ion Eremia (Chișinău), Ion Varta (Chișinău), Dennis Deletant (Londra), Carol Iancu (Montpellier), Hans-Christian Maner (Mainz).

COMITETUL DE REDACȚIE:

Laurențiu Rădvan (redactor șef),
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, Ionuț Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu,
Adrian Vițalaru (secretar de redacție),
Mihai-Bogdan Atanasiu (secretar de redacție).

Responsabilitatea pentru opiniile exprimate în textele publicate revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele, cărțile și revistele propuse pentru schimb,
ca și orice corespondență se vor trimite redacției:

Laurențiu Rădvan

Facultatea de Istorie
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
B-dul Carol I 11,
700506, Iași, România
Tel.: 40-(0)232-20.12.74
e-mail: radvan@uaic.ro

CUPRINS

Romanian-Serbian relations in the 20th century

Zoran Janjetović, <i>Romanian national minority in the Yugoslav Banat 1918-1948</i>	11
Adrian Vițalaru, <i>In the capital of the allied state. Romanian diplomats in Belgrade (1919-1941)</i>	25
Alexandru D. Aioanei, <i>Yugoslavia and Britain's clandestine actions in Romania during the Second World War</i>	39
Olivera Dragišić, <i>Italian precedent for the armistice negotiations with Romania in 1944</i> ..	51
Vladimir Lj. Cvetković, <i>Yugoslavia and the crisis of Petru Groza government (August 1945 – January 1946)</i>	65
Ionuț Nistor, <i>A marriage of convenience. The Romanian Workers' Party and the Yugoslav emigration in the early 1950s</i>	79
Petar Dragišić, <i>Serbian press and Romanian Revolution in 1989</i>	89

Iulia Dumitrache, <i>Despre potențialul halieutic pontic la Ovidius</i>	101
Ionuț Acrudoae, <i>Cohortes I-VIII Breucorum în secolul I p.Chr. Locuri și oameni</i>	119
Nelu Zugravu, <i>Vasile Pârvan e Marco Aurelio</i>	145
Claudiu-Costel Luca, <i>Ciclurile monarhiei imperiale în Liber de Caesaribus – o abordare istoriografică</i>	159

Alexandru Ștefan, <i>Tentația falsului diplomatic. Cazul lui Ștefan de Sânger, notarul conventului benedictin de la Cluj-Mănăstur</i>	169
Ștefan S. Gorovei, <i>Falsuri și falsificatori pentru istoria românească</i>	185
Radu Cărciumaru, <i>Greci la Târgoviște în veacul al XVII-lea. Interferențe istorico-arheologice</i>	197
Celestin Ignat, <i>Logofeția Țării Moldovei în cea de-a treia domnie a lui Gheorghe Duca (1678-1683)</i>	211
Mihai-Bogdan Atanasiu, <i>Documente inedite ale familiei Goia (I). Ramura lui Sandu Goia</i>	225
Gheorghe Lazăr, <i>Ajutoarele românești în favoarea așezămintelor athonite Karacalu și Marea Lavră. Noi mărturii documentare (sec. al XVIII-lea)</i>	261
Mihai Anatolii Ciobanu, <i>Două planuri rusești ale ansamblului Episcopiei Buzăului</i> ..	287
Laurențiu Rădvan, Mihai Anatolii Ciobanu, <i>Planul satului Lăzăreni (Iași) și surprizele sale: reședința lui Rumeanțev și schitul de la Stânca Jijiei</i>	303
Georgiana Mădălina Mihai, <i>Ținutul Romanului în cadrul organizării administrative a Moldovei în secolul XVIII – prima jumătate a secolului XIX</i>	321

Cuprins

Laurențiu Rădvan, <i>Noi contribuții privitoare la originea și activitatea arhitectului Johann Freywald</i>	337
Alexandru-Florin Platon, „ <i>La Révolution de la Grèce n'est qu'accidentelle...</i> ”: o versiune inedită a relației prințului Gheorghe Cantacuzino despre acțiunea Eteriei în Principatele Române la 1821	355
Cristian Ploscaru, <i>O piesă de teatru și afacerea „idarelelor calpe”. Secvențe din istoria domniilor pămâtenne</i>	413
Maria Rados, <i>Întâia reformă a școlilor din Moldova?</i>	429
Simion Câlția, <i>Decorațiile, instrument de guvernare în timpul domniei lui Carol I</i>	457
Claudiu-Lucian Topor, <i>Romania's Royal Legation in Germany before 1914</i>	473
Mihai Tudosă, <i>Orthodoxy and Orthopraxy Among Romanians During the Great War</i> ..	497
Ovidiu Buruiană, <i>The German military occupation in Romania (1916-1918) and its representation</i>	515
Liviu Brătescu, <i>Centenarul nașterii lui I. C. Brătianu (1921). Memorie socială și legitimare politică</i>	543

<i>In memoriam: Ion Toderășcu</i>	559
<i>Recenzii și note bibliografice</i>	561
Sextus Aurelius Victor, <i>Liber de Caesaribus. Carte despre împărați, editio bilinguis</i> /ediție bilingvă, ediția a II-a revizuită și adăugită, traducere, considerații privind limba și stilul și notă asupra ediției de Mihaela Paraschiv, ediție îngrijită, abrevieri, studiu introductiv, ediții de izvoare folosite, notă asupra ediției, note și comentarii, apendice și indice de Nelu Zugravu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2022, 734 p. (<i>Thesaurus Classicus</i> III) (Cozmin-Valerian Broșteanu); Lactanțiu, <i>Instituțiile divine. Epitoma</i> , traducere și note Petru Pistol, București, Editura Sophia, 2019, 286 p. (Nelu Zugravu); Giovanni Filoramo, <i>Crucea și puterea. Creștinii, de la martiri la persecutori</i> , traducere din italiană de Dionisie Constantin Pîrvuloiu, București, Editura Humanitas, 2022, 486 p. (Nelu Zugravu); <i>The Dacians in the Roman Empire. Provincial Constructions</i> , edited by Sorin Nemeti, Dan Dana, Irina Nemeti, Eugenia Beu-Dachin, Luciana Nedelea and Timea Varga, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019, 443 p. (Casian Gămănuț); <i>The Roman Provinces. Mechanisms of Integration</i> , edited by Sorin Nemeti, Eugenia Beu-Dachin, Irina Nemeti, Dan Dana, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019, 368 p. (Casian Gămănuț); Yann Le Bohec, <i>Războiul în lumea romană 58 a.Chr.–235 p.Chr.</i> , Cluj-Napoca, Editura Mega, 2021, 348 p. (Alex-Marian Cornea); <i>Scris, scriitură, text în Țările Române (secolele XV-XVIII)</i> , volum îngrijit de Monica Dejan cu un cuvânt înainte de Maria Magdalena Székely, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2020, 288 p. (Alexandru Gorea); Mihail K. Qaramah, <i>O istorie a Molitfelnicului românesc. Evoluția formularelor Sfintelor Taine (sec. XVI-XVII)</i> , Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2022, 307 p. (Celestin Ignat); <i>Doi călători elvețieni și lumea românească la începuturile modernității (1808-1811): Léonard Revilliod și Charles René Pictet de Rochemont. Mărturii inedite</i> , editat	

de Alexandru-Florin Platon, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021, 398 p. (*Adrian-Ionuț Gilea*); Gheorghe-Florin Știrbăț, *Alexandru Enacovici. Din activitatea politică*, Iași, Editura PIM, 2019, 343 p. (*Andrei Bordeianu*); Radu Mârza, *Călători și pacienți români la Karlsbad. O istorie culturală a mersului la băi pe la 1900*, Iași, Editura Polirom, 2022, 504 p. (*Renata-Gabriela Buzău*); Sonya Orfalian, *Mărturii ale copiilor armeni 1915-1922*, Iași, Editura Polirom, 2022, 218 p. (*Bogdan Iuțiș*).

<i>Abrevieri</i>	597
------------------------	-----

Ținutul Romanului în cadrul organizării administrative a Moldovei în secolul XVIII – prima jumătate a secolului XIX

La mijlocul secolului al XVIII-lea, țărănimea reprezenta în spațiul românesc peste 90% din populația țării, viața economică și socială, organizarea administrativă și politică fiind strâns legate de agricultură și relațiile agrare, precum și de sistematizarea numeroaselor aspecte pe care acestea le includeau¹. Dependența societății, sub diverse aspecte, organizare, mentalitate, opțiuni, – ca și dependența administrației de stat, ca suprastructură juridică și politică –, de acest profil agrar impuneau nevoia de schimbare, de introducere a unor forme și structuri noi, apropiate de cele moderne, care caracterizau Europa timpului².

Constantin Mavrocordat a realizat că numai un sistem de reforme care să fie agreat de boieri, principalii susținători ai domniei, împreună cu o repartizare mai echitabilă a obligațiilor fiscale³, puteau aduce transformări adânci în structura domeniului agrar, în societate, administrație, justiție, comerț, meserii etc⁴. Reformele sale au început odată cu promulgarea *Marelui Hrisov* de la 7 februarie 1741, alcătuind de fapt, un regulament, asemănător întrucâtva celui de mai târziu (1831-1832), pentru ambele Principate, numit *Regulamentul Organic*⁵.

O eficientizare a serviciilor publice, alături de orientarea către o centralizare administrativă, au atras modernizarea organizării țării, în acord cu vremurile de atunci. Mavrocordat a numit ispravnici cu atribuții administrative, judecătorești și fiscale pe tot cuprinsul Moldovei. Introducerea unui sistem de salarizare a dregătorilor și subalternilor lor din administrația ținuturilor, pentru a contribui la eliminarea abuzurilor de putere, nu a putut însă să ducă la desființarea

* Doctorandă, Facultatea de Istorie și Geografie, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România; inamariutac@yahoo.com.

¹ Gheorghe Platon, *De la constituirea națiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă*, vol. VI, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006, p. 135.

² *Ibidem*.

³ Adrian Macovei, *Organizarea administrativ-teritorială a Moldovei între anii 1832 și 1862 (I)*, în *AIIAI*, XIX (1982), p. 361.

⁴ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 143.

⁵ Ilie Minea, „Reforma” lui Constantin Vodă Mavrocordat, în *CI*, anul II-III (1926-1927), nr. 1, p. 125.

sistemului veniturilor din slujbe, care avea să fie reintrodus după plecarea de la domnie a lui Mavrocordat⁶.

Una dintre reformele lui Constantin Mavrocordat, care a pus bazele administrației moderne de mai târziu, a fost fixarea mai clară a sarcinilor ispravnicilor și subalternilor lor, pentru a preveni abuzurile⁷ și disfuncționalitățile generate de o nediferențiere a atribuțiilor dregătorilor, caracteristică aparatul de stat modern⁸.

Instituției ispravnicului urmau, așadar, să-i revină atribuțiile judecătorești care erau, până atunci, în sarcina dregătorilor teritoriali. Doar marii dregători mai îndeplineau rol de instanțe judecătorești alături de ispravnici. Titlatura de *ispravnic* intrase în circulație în Moldova încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea, desemnând reprezentantul intereselor unei persoane, la începutul secolului al XVIII-lea, ispravnicii fiind întâlniți în calitate de dregători ai târgurilor⁹. Termenul de *ispravnic* nu se va generaliza în Moldova prin reformele lui Mavrocordat, deoarece ținuturile Putna și Cernăuți aveau să fie conduse în continuare de *staroști*, ținutul Covurlui de un *pârcălab*, iar ținutul Botoșani de un *vornic*. Mai târziu, majoritatea ținuturilor vor avea câte doi dregători¹⁰. Ispravnicii erau obligați să raporteze orice eveniment deosebit din ținut, să împiedice închirierea locuințelor cu sila și abuzurile în încasarea taxelor, să supravegheze desfășurarea în bune condiții a transporturilor efectuate de țărani, să nu îngăduie vânzarea către turci a veniturilor moșiiilor, să prindă tâlharii și apoi să-i trimită la Divan, iar în cazul în care erau înlocuiți, erau obligați să predea toate atribuțiunile noului dregător¹¹. Teoretic, ispravnicul avea ca sarcini eliminarea abuzurilor și controlul eficient al vieții publice, pentru a combate constrângerile asupra locuitorilor și a menține ordinea și dreptatea. Ca și în administrație, în domeniul judecătorec, Mavrocordat s-a străduit să instaureze disciplina, materializată, așa cum nota istoricul Adrian Macovei, „prin înlăturarea arbitrariului și întronarea imparțialității în împărțirea dreptății, alături de fixarea unor norme procedurale după care urmau să opereze primele instanțe de judecată – ispravnicii”¹². În acest fel urmau a se decongestiona și instanțele judecătorești superioare de procese, care puteau fi judecate la nivelul ispravnicilor, iar oamenii nu mai erau nevoiți să meargă până în capitală¹³.

⁶ Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 361.

⁷ Dumitru Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII)*, în *AIPII*, II (1965), p. 173.

⁸ Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, Editura Academiei, 1968, p. 119.

⁹ Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 363.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Gheorghe I. Brătianu, *Două veacuri de la reforma lui Constantin Mavrocordat, 1746-1946*, în *AARMSI*, s.III, tom XXIX (1946-1947), p. 57-62.

¹² Adrian Macovei, *op. cit.* p. 364.

¹³ *Ibidem*.

Reformele lui Mavrocordat au avut caracter social (desființarea *rumâniei* în Țara Românească și a *veciniei* în Moldova), administrativ, judiciar și fiscal. Scopul lor a fost stoparea abuzurilor, introducerea unei ierarhii administrative stabile și eliminarea acumulării de atribuții, stabilirea regimului de funcționare a instanțelor judecătorești, standardizarea obligațiilor fiscale față de stat și extinderea categoriei de contribuabili¹⁴. Apreciind importanța acestor reforme în istoria României, Gheorghe I. Brătianu afirma că Mavrocordat a găsit sprijin în clasa stăpânitoare ca să poată realiza „cu concursul ei, în formele dreptului și ale tradiției, unele reforme de interes obșteesc, care aiurea au trebuit impuse de mișcări revoluționare ale popoarelor sau de puterea despotică a suveranilor”¹⁵.

Din punct de vedere administrativ, organizarea teritorială a Moldovei în timpul lui Mavrocordat nu a suferit modificări esențiale față de perioada anterioară. De interes sunt notele unui negustor rus date 1739 și publicate de editorul Gheorghe G. Bezviconi¹⁶. Lista atașată „Așezământului” (care va apărea cu denumirea de „Constituție” în periodicul francez „Mercure de France” în 1742), aprobată de Adunarea Obștească din Moldova în 1741, cuprindea 19 ținuturi în loc de 18, cum apăreau în lista pelerinului rus din 1739, fiind adăugat ținutul Botoșani, care la 1684 fusese integrat ținutului Hârlău¹⁷. În *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir, la începutul secolului al XVIII-lea, unitățile administrative erau tot 19, la fel cum apăreau și în *Cronica Țărilor Moldovei și Munteniei (Cronica polonă)*¹⁸ sau în *Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească (Poema polonă)*¹⁹, ambele scrise de Miron Costin în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, până la intrarea în vigoare a *Regulamentului Organic*, organizarea administrativ-teritorială a Moldovei a fost influențată doar de situațiile în care, din cauza unor conflicte externe, unele ținuturi aveau să treacă în componența unor state vecine. Ținutul Romanului nu a fost afectat de astfel de aspecte, structura sa menținându-se neschimbată până la „înrotunjirea” ținuturilor din epoca regulamentară.

Deși numărul ținuturilor și al dregătorilor de ținuturi varia în funcție de domnie și de împrejurările istorice²⁰, ținutul Roman apare constant în listele ținuturilor identificate în diverse documente. Astfel, o listă rusească a ținuturilor moldovenești în care sunt menționate numele tuturor ispravnicilor din 1770, între

¹⁴ *Ibidem*, p. 362.

¹⁵ Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 427.

¹⁶ Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, Institutul de Istorie Națională din București, 1947, p. 103-107.

¹⁷ Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 362.

¹⁸ Miron Costin, *Cronica Țărilor Moldovei și Munteniei (Cronica polonă)*, în Miron Costin, *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. 214.

¹⁹ Idem, *Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească (Poema polonă)*, în Miron Costin, *op. cit.*, p. 239-240.

²⁰ Dumitru Ciurea, *op. cit.*, p. 175.

care apare și Iordachi Darii, Spătar de Roman, cuprinde 24 de ținuturi: Suceava, Neamț, *Roman*, Bacău, Putna, Tecuci, Covurlui, Tutova, Vaslui, Fălciu, Lăpușna-Orhei, Soroca, Hotin, Cernăuți, Dorohoi, Hârlău, Botoșani, Cârligătura, Iași, Greceni, Codru, Câmpulungul Moldovenesc, Câmpulungul Rusc, Vrancea²¹.

Într-o statistică rusească, întocmită între 1772 și 1774, în perioada ocupației rusești cauzată de războiul ruso-turc din 1768-1774²², publicată de P. G. Dmitriev și P. V. Sovetov în lucrarea *Moldova în epoca feudalismului*²³, apărută la Chișinău, în 1975, sunt menționate 23 de ținuturi: Vaslui, Putna, Suceava, Soroca, Cernăuți, Cârligătura, Dorohoi, Tecuci, Neamț, Covurlui, Hotin, Botoșani, Fălciu, Greceni, Hârlău, Bacău, Orhei-Lăpușna, Tutova, Codru, Iași, Câmpulungul Sucevei, Câmpulungul Cernăuților și *Roman*, cu o primă mențiune a împărțirii în trei ocoale: Ocolul de Sus, Ocolul de Jos și cel de Mijloc²⁴. În anul 1741, începutul reformei administrative a lui Constantin Mavrocordat, aflat în vremea celei de-a doua domnii în Moldova, a inclus divizarea ținuturilor în structuri mai mici, numite *occoale*, conduse de *ocolași* sau *privighetori de ocol*²⁵. Acesta a fost momentul în care, probabil, și ținutul Romanului a fost împărțit în ocoale, deși prima mențiune în acest sens a apărut abia în statistica rusească din anul 1774. Aici, ținutul Romanului era înregistrat cu 77 de așezări și un târg – Roman, grupate din punct de vedere administrativ în cele trei ocoale amintite²⁶. În mod evident, termenul de *ocol* desemna subdiviziuni ale ținuturilor și nu mai avea sensul cunoscut în secolele precedente, acela de stăpânire domnească sau teritoriu dependent de curțile din unele orașe sau cetăți²⁷.

O *Condică de lefuri și venituri din 1776*, citată de Adrian Macovei, nota doar 20 de ținuturi, care includeau și Codru, Greceni și Botoșani. Modificări au apărut doar în privința ținuturilor Lăpușna și Orhei, care au rămas unite în următorii șapte ani²⁸.

Organizarea teritorial-administrativă a Moldovei la sfârșitul secolului al XVIII-lea este surprinsă și de *Condica liuzilor* din 1803, publicată de Th. Codrescu²⁹. Aici apar menționate 21 de ținuturi, între care se regăsește și Romanul: Vaslui, Putna, Suceava, Soroca, Cârligătura, Dorohoi, Tecuci, Neamț, Covurlui, Botoșani, Fălciu, Greceni, Hârlău, *Roman* (cu aceleași trei ocoale, de

²¹ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, V, București, 1903, p. 667-668.

²² Mircea Ciubotaru, *Introducere. Catagrafiele – un tezaur documentar*, în *Catagrafiele Vistieriei Moldovei (1820-1845)*, *Ținutul Romanului*, Partea I (1820), volum editat de Lucian-Valeriu Lefter și Silviu Văcaru, Iași, Editura StudIS, 2008, p. VIII.

²³ MEF, VII/1, Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774 Chișinău, Editura „Știința”, 1975, p. 100-115 și vol. VII/2, p. 257-288.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Ioan Murariu, *Organizarea administrativ-teritorială a ținuturilor Neamț și Roman în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, în „Carpica”, XXX (2001), p. 107.

²⁶ Gheorghe Radu, *Județul Roman*, în „Ceahlăul”, I (1990), nr. 83, p. 2.

²⁷ Laurențiu Rădvan, *Orașele din Țările Române în Evul Mediu (sfârșitul sec. al XIII-lea – începutul sec. al XVI-lea)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011, p. 439-440.

²⁸ Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 366-369.

²⁹ Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. VII, Iași, 1886, p. 241-395.

Sus, de Jos și de Mijloc), Bacău, Orhei-Lăpușna, Tutova, Codru, Iași, Hotârnicieni și Herța. Nu mai apare ținutul Hotin, care, încă din 1715, nu a mai făcut parte din Moldova, cu excepția anului 1740, și nici ținutul Cernăuți. În urma ocupării de către Austria a părții de nord și a convenției din 1775 încheiată cu Turcia, Moldova a fost forțată să cedeze în întregime ținuturile Cernăuți, Câmpulungul Cernăuților și Câmpulungul Sucevei și o mare parte a ținutului Sucevei, inclusiv orașul de reședință Suceava³⁰. Lista celor 21 de ținuturi din 1803 include două noi unități administrative, Herța, nume atribuit unei părți din fostul ținut Cernăuți, și Hotârnicieni, o unitate administrativă nou înființată, de mică întindere.

Noi modificări teritorial-administrative s-au produs la începutul celui de-al doilea deceniu al secolului al XIX-lea. După războiul ruso-turc, încheiat cu Pacea de la București în 1812, Rusia a ocupat ținutul dintre Prut și Nistru³¹. Moldova a pierdut, astfel, ținuturile Soroca, Orhei, Hotârnicieni, Codru, Greceni și o parte importantă din ținutul Iași, care se extindea și la est de Prut. Numărul ținuturilor Moldovei era redus astfel la 16, dar nu mai avea să sufere redistribuirii sau alte modificări sub aspect teritorial până în anul 1835³².

Situația celor 16 unități administrative era surprinsă și de o *Condică a Vistieriei Moldovei din anul 1816*, care menționează ținuturile și ocoalele aflate în structura lor: Suceava, Neamț, Roman, Bacău, Putna, Tecuci, Covurlui, Tutova, Vaslui, Fălciu, Herța, Dorohoi, Botoșani, Hârlău, Cărligătura, Iași³³. Conform acestei condici, în 1816, ținutul Romanului avea în continuare cele trei ocoale: de Sus, de Jos și de Mijloc. *Ocolul de Sus* cuprindea 26 de moșii, care aparțineau în general membrilor unor familii boierești cunoscute pentru întinderea proprietăților lor: boierii Sturza (vistiernicul Sandu Sturza, spătarul Alecu Sturza și logofătul Dumitrachi Sturza), păhărniceasa Anastasia Feștilă, căminarii Anastase Scorțâscu și Enachi Danu, slugerul Gavril Eni, serdarii Alexandru Vinier, Manolache Caracaș și Vasile Chiriac, banul Ioniță Prăjescu, spătarii Dragachi Roset și Dimitrie Beldiman, medelnicerul Chiriac Ioan, aga Gheorghe Buhuș sau comisul Toma Luca. Proprietăți importante aparțineau și lăcașelor de cult, precum schitul Hangu, mănăstirile Doljești și „Trisfetitele” (Trei Ierarhi), Galata sau Bărboi din Iași. Poienile Oancii și Costești erau sate răzeșești. *Ocolul de Jos* avea în componență 30 de moșii, iar *Ocolul Mijlocului* avea, la 1816, 22 de moșii. Toate aceste date oferite de *Condica Vistieriei Moldovei din anul 1816* arată modul de evoluție al stăpânirii asupra moșiilor la începutul secolului al XIX-lea, pe fondul preluării pământurilor țărănești de către boierime³⁴.

³⁰ Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 370

³¹ Vezi între altele: *Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale*, coord. Gh. Cliveti, Gh. Cojocaru, București, Editura Academiei, 2015; Ion Jarcuțchi, Vlad Mischevca, *Pacea de la București*, ediția a II-a, revizuită și adăugită, Chișinău, 2015.

³² Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 372.

³³ Corneliu, Istrati, *Condica Vistieriei Moldovei din anul 1816*, în *AIIAI*, Supliment I (1979), p. X.

³⁴ *Ibidem*, p. VIII.

Catagrafia fiscală a Moldovei din anul 1820 a fost întocmită după expirarea celor șapte ani de domnie ai lui Scarlat Alexandru Calimah, perioadă în care activitatea Vistieriei Moldovei a fost mult îngreunată de situația economică precară cauzată de ocuparea Basarabiei de către Rusia țaristă, dar și de epidemia de ciumă, care a scăzut considerabil numărul de contribuabili³⁵. Deficitul înregistrat a fost acoperit printr-o nouă redistribuire a birului, inechitabilă, care a condus la majorarea acestuia. Numărul celor scutiți de bir ajunsese să depășească numărul contribuabililor, care, împovărați peste puteri, cereau, prin repetate jalbe, o repartitie mai justă a dărilor³⁶. Primul pas în remedierea situației a fost dat de efectuarea unei noi catagrafii, care va fi ordonată de noul domn, Mihail Grigore Șuțu, la inițiativa marelui vistiernic, Iordache Roset Roznovanu. Domnia lui Mihail Șuțu, urmată de căimăcămia lui Ștefan Vogoridi hatman, vor marca „punctul culminant al decadenței economice și crizei interne din Moldova”³⁷, care va continua cu revolte ale populației împotriva abuzurilor până în 1822.

Fiecare ținut a primit dispoziția de a-și realiza catagrafia, toate urmând a fi centralizate și prelucrate la Vistierie. În ceea ce-i privește pe ispravnicii de la Roman, prima încercare a fost una eșuată, prin urmare, li s-a cerut să refacă lucrarea, „mai cu lămurire, după porunca mării sale lui Vodă”³⁸. *Catagrafia fiscală a Moldovei din anul 1820*, editată de Corneliu Istrati, arată că ținutul Roman era împărțit în aceleași trei ocoale, de Sus, de Mijloc și de Jos, așa cum apărea și în *Condica* de la 1816.

În 1820, târgul Romanului era proprietate domnească, o parte aparținând Episcopiei Romanului în virtutea daniilor făcute de domni în evul mediu târziu. Casele, dughenile și atelierile negustorilor și meșteșugarilor dominau sectorul „orășenesc”, în timp ce în zona periferică aspectul era mai degrabă semi-rural. Meseriașii și negustorii plăteau chirie anuală (*bezmenul*) pentru spațiul pe care îl ocupau, ceilalți plăteau dările (*adetul*) pe casă. Toate categoriile plăteau însă impozitele către stat (*birul* sau *rupta*). O comparație a recensămintelor din anii 1772-1773, 1774, 1816 și 1820, realizată de Mircea Ciubotaru, evidențiază schimbări demografice, sociale, ocupaționale și etnice semnificative, marcate în special de creșteri numerice: în recensământul rusesc din 1772-1773 apar 216 liude, în 1816 sunt 540 liude, iar în 1820 sunt menționați 800 capi de familie. În 1816, cei mai mulți negustori sunt armenii – 110, români fiind doar 20, situație caracteristică și celorlalte târguri moldovenesti³⁹. În Roman, notează Mircea Ciubotaru, comunitatea era foarte „pestriță”, o caracteristică întâlnită și în celelalte

³⁵ Vezi, îndeosebi, Sorin Grigoruță, *Epidemiile de ciumă în Moldova la începutul secolului al XIX-lea. Studii și documente*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2020, p. 173-220.

³⁶ Corneliu Istrati, *Catagrafia fiscală a Moldovei din anul 1820*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011, p. 9-10.

³⁷ Dumitru Ciurea, *Moldova în anii 1821-1822*, în Dumitru Ciurea, *România în istoria universală. Studii și comunicări*, vol. I, volum îngrijit de Stela Cheptea și Gheorghe Buzatu, Iași, Editura Tipo Moldova, 2011, p. 335.

³⁸ Corneliu Istrati, *Catagrafia fiscală a Moldovei din anul 1820*, p. 12-13

³⁹ Mircea Ciubotaru, *op. cit.*, p. XV.

târguri și orașe moldovenești, dominate de o diversitate „cosmopolită”, diferită de omogenitatea etnică și confesională a comunităților rurale⁴⁰.

Birnicii din târgul Romanului dețineau multe animale, aveau gospodării în mahalale, dar și-au păstrat și ocupațiile pe care le aveau în satele din care veniseră: erau olari, fântânari, ciobotari, cojocari, stoleri, harabagii, arnăuți, ciocli, ișlicari etc.⁴¹. Interesantă este constituirea unei categorii specifice, aparii, predecesorii pompierilor de mai târziu⁴², o formă rudimentară de asigurare a unei protecții împotriva incendiilor, care se va dovedi mai mult decât necesară în prima jumătate a secolului al XIX-lea, atunci când orașele și târgurile din Moldova au avut de suferit din cauza unor incendii devastatoare, la Roman arzând la 5 aprilie 1832 nu mai puțin de 40 de case⁴³. *Regulamentul Organic* a însemnat și primul act normativ care își propunea „înfrumusețarea capitalei, spre sănătatea și plăcerea lăcuitorilor ei”⁴⁴, obiectiv extins apoi și asupra celorlalte orașe ale țării, autoritățile luând măsuri pentru sistematizarea și reconstrucția localităților urbane, reconsiderarea condițiilor de igienă și a planurilor arhitecturale⁴⁵.

Catagrafiile surprind și fenomenul migrației ardelenesti în Moldova, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a celui de-al XIX-lea, care explică, în anumite așezări, creșteri demografice impresionante care nu se pot datora doar sporului natural. Silviu Văcaru vorbește despre un gol demografic inițial înregistrat în Moldova la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului următor, generat de molime, precum ciuma și holera, atacurile polonezilor, turcilor, tătarilor și austrieșilor, robiri, jafuri, foamete, dar și de migrația populației către zone mai sigure, în care nu era amenințată de urgențe⁴⁶. Dacă la limita secolelor XVII-XVIII, mișcarea populației se făcea din Moldova către Transilvania, după 1760 sensul acestei migrații s-a inversat, în acest masiv fenomen de reîntoarcere fiind incluși atât români ortodocși, cât și uniți sau catolici, români secuizați, secui sau unguri, o parte dintre bejenarii veniți la jumătatea secolului XVIII fiind urmașii celor plecați cu câteva decenii înainte⁴⁷. Istoricul Gheorghe Platon consideră că aceste emigrări masive din Transilvania către Moldova și Țara Românească, permeabilitatea granițelor politice și comunicarea diversificată între provinciile românești au însemnat întreținerea și întărirea spiritului identitar⁴⁸.

⁴⁰ *Ibidem*, p. XVI.

⁴¹ *Ibidem*, p. XV-XVI.

⁴² *Ibidem*, p. XIV.

⁴³ Silviu Văcaru, *Noi informații cu privire la dezvoltarea urbanistică a orașelor și târgurilor din Moldova la jumătatea secolului al XIX-lea, în Orașe vechi, orașe noi în spațiul românesc. Societate, economie și civilizație urbană în prag de modernitate (sec. XVI – jumătatea sec. XIX)*, editor Laurențiu Rădvan, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, p. 337.

⁴⁴ *Regulamentul Organic al Moldovei*, p. 231.

⁴⁵ Silviu Văcaru, *op. cit.*, p. 338.

⁴⁶ Idem, *Din istoria comunităților catolice din Moldova*, Iași, Editura Sapientia, 2014, p. 8-9.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 11-12.

⁴⁸ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 44.

Bejenarii puteau fi ușor identificați prin numele ardelenesti, prin etnonime (secui, unguri, leși, ruși) și patronime ca Ungureanu, Mărgineanu, Bîrgăoanu, Ardeleanu, Brașovanu, Gălățanu, Hănganu⁴⁹. Mulți dintre aceștia s-au stabilit în ținutul Romanului, refugiați în fața presiunilor nobilimii maghiare. Mircea Ciubotaru consideră că maghiarizarea numelor unor catolici români este o problemă reală, dar nu trebuie exagerată până la nivelul la care toți catolicii cu nume ungurești din ținuturile Roman și Bacău, în special ceangăii „ar fi fost cândva, de fapt, români, așa cum se recunosc ei înșiși astăzi (...). Analiza obiectivă a informațiilor documentare nu poate ignora fenomenul universal al pierderii identității etnice originare a unei minorități în condiții de izolare față de comunitățile de baștină”⁵⁰. Transformarea datelor identitare, în special latinizarea numelor proprii maghiare și românești, reiese din evoluția numelor menționate în catagrafii.

În acest context, doar intrarea în vigoare a *Regulamentelor Organice* în Principatele Române (în Moldova, de la 1 ianuarie 1832) a reprezentat trecerea la o etapă superioară din punctul de vedere al organizării interne, în concordanță cu dezvoltarea economică și socială⁵¹. *Regulamentul Organic* a introdus principiul modern al separării puterilor în stat. Puterea administrativă și cea judecătorească „vor fi de acum înainte cu totul deosăbite” pentru buna „orânduială la regularisirea pricinilor și pentru închizișluirea driturilor a particularnicilor”⁵². Adunarea Obștească deținea puterea legislativă, domnul pe cea executivă, iar cea judecătorească revenea instanțelor. *Rânduiala Giudecătorească*, așa cum era detaliată în capitolul VIII, prevedea ca dreptatea să fie împărțită de tribunalele ținutale (care judecau toate cauzele *politicești*, în această categorie fiind cuprinse cele *cetățenești* sau *civile*, *criminalicești* și *neguțătorești*), Divanul Judecătoreesc, Tribunalul de Comerț din Iași, Tribunalul de Poliție, cel Criminalicesc și Înalțul Divan⁵³.

Ținuturi precum *Roman*, Suceava, Neamț, Bacău, Tecuci, Tutova, Vaslui, Fălciu, Soroca, Dorohoi, Hârlău, Iași aveau câte doi ispravnici, în timp ce ținuturile mai mici, Greceni, Cârligătura, Codru, doar câte unul. Ispravnicii erau numiți direct de domn, iar „în adresa de numire se cerea locuitorilor să le dea ascultare”⁵⁴. Ispravniciile, ca structuri locale ale puterii centrale, cu atribuții judecătorești, executive, administrative și fiscale, activau în limitele ținuturilor care, la rândul lor, au fost împărțite în subdiviziuni teritoriale numite ocoale, menținându-și existența până în 1835, după modelul stabilit de reformele lui Mavrocordat⁵⁵.

⁴⁹ Mircea Ciubotaru, *op. cit.*, p. XV.

⁵⁰ *Ibidem*, p. XIX.

⁵¹ Corneliu Istrati, *Catagrafia fiscală a Moldovei din anul 1831*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2009, p. 8.

⁵² *Regulamentul Organic al Moldovei*, ediție integrală realizată de Dumitru Vitcu și Gabriel Bădărău, cu sprijinul lui Corneliu Istrati, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 305.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ N. Grigoraș, *Dregătorii târgurilor moldovenești și atribuțiunile lor până la Regulamentul Organic*, în *SCȘI* (1942), p. 95.

⁵⁵ Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 365.

Reforma administrativă și cea judecătorească au contribuit și la transformări în plan fiscal, concretizate în reducerea sarcinilor fiscale, care au oprit fenomenul de fugă în masă a contribuabililor și au dus, în final, la stabilizarea vieții interne. Reorganizarea fiscală pe criterii noi, în dorința de a pune ordine în acest domeniu, nu se putea face decât prin recensăminte fiscale mult mai riguroase, un sistem de catagrafii periodice, la fiecare șapte ani, care să înregistreze corect numărul de contribuabili și al celor scutiți de plata taxelor⁵⁶.

Având în vedere intenția de a declanșa o nouă operațiune de așezare a birului în 1832⁵⁷, pentru a cunoaște cât mai exact numărul contribuabililor și a celor scutiți, la 13 februarie 1831, Obșteasca Adunare a Divanurilor Moldovei instituie o Comisie centrală, care să coordoneze lucrările unei noi catagrafii, comisia fiind alcătuită din vistiernicii Iordache Catargiu, Alecu Sturza și vornicii Costache Conachi, Mihail Sturza și Lupu Balș⁵⁸. Scopul operațiunii declarat chiar în articolul 84 era ca „toate treptele dajnice să poarte sarcinile și cheltuielile statului”⁵⁹, fiind excluse din start categoriile privilegiate. Deși a început în 1831, catagrafia nu a putut fi finalizată decât în 1832, dificultățile întâmpinate fiind numeroase: timpul acordat pentru executarea efectivă a ei, cu termen 15 aprilie 1831, era foarte scurt și imposibil de respectat, confuziile legate de înscrierea oamenilor în anumite categorii, tuturor acestora adăugându-li-se și epidemia de holeră izbucnită în vara anului 1831, listele inițiale fiind modificate din cauza deceselor⁶⁰.

În *Catagrafia fiscală a Moldovei din anul 1831*⁶¹, structura administrativă a ținutului Roman nu apare modificată, acesta fiind împărțit tot în cele trei Ocoale, de Sus, de Jos și de Mijloc. *Ocolul de Sus* cuprindea 33 de moșii, cu două mai multe decât cele menționate în *Catagrafia* de la 1820. *Ocolul de Jos* număra 40 de moșii, cu două mai mult decât la 1820, iar *Ocolul de Mijloc* cuprindea 26 de moșii, la fel ca în 1820.

Comparativ cu datele oferite de cataografiile anterioare, în tabelele din 1831 se constată o creștere a numărului de sate nu numai în ținutul Roman, ci pe întreg teritoriul Moldovei⁶². Sunt însă unele situații în care se înregistrează o creștere mai puțin apreciazabilă a numărului de așezări (sate, cătune), ceea ce poate duce la concluzia că, de fapt, acum s-a realizat o înregistrare mai exactă față de 1816 și 1820. În 1832, se vor realiza noi regrupări fiscale ale satelor și cătunelor, cu scopul facilitării colectării birului, regrupări înregistrate ca „sat, contopit cu satul...” sau „înglobat în satul”, formule care desemnau doar unități fiscale, nu și teritoriale, diferență care va crea confuzii. Spre exemplu, pe moșia Giurgeni, din ținutul Vasluiului, se înființează după 1820 satul Arșița, cu 14 locuitori birnici în 1831,

⁵⁶ Corneliu Istrati, *op. cit.*, p. 8-9.

⁵⁷ Idem, *Catagrafia fiscală a Moldovei din anul 1831*, p. 25.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 13.

⁵⁹ *Regulamentul Organic al Moldovei*, p. 189.

⁶⁰ Corneliu Istrati, *Catagrafia fiscală a Moldovei din anul 1831*, p. 19-20; vezi și Sorin Grigoruță, *op. cit.*, p. 219-220.

⁶¹ Corneliu Istrati, *op. cit.*, p. 93-98.

⁶² *Ibidem*, p. 59.

recenzați în Ocolul de Jos al Romanului. Pe aceeași moșie, în același timp, se formează și satul Giurgenii Boierești, care nu apare în *Catagrafia* din 1831, ci doar în cea din 1832, atunci când cele două așezări sunt unite din punct de vedere fiscal, ca satul Arșița cu Giurgenii. După 1838, Arșița dispare, fiind înglobat în Giurgeni; moșia Giurgeni fiind din vechime în ținutul Vasluiului, cele două sate au aparținut administrativ și fiscal, când de Ocolul Fundului, când de ținutul Romanului⁶³.

După 1832, catagrafierea locuitorilor, conform *Regulamentului Organic*, se repetă la fiecare șapte ani, iar în anii 1839, 1846 și 1851 se vor reactualiza în condicii (mătcii) separate datele catagrafiilor din anii precedenți⁶⁴. Astfel de „mătcii” fuseseră realizate încă de la 1831, câte una pentru fiecare ținut, și cuprindeau, nominal, toate categoriile de locuitori de la sate, cu excepția negustorilor, a meșterilor și a țiganilor⁶⁵.

Modificările granițelor în defavoarea Principatului la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, cauzat de rupturile teritoriale din 1775, în profitul Imperiului Habsburgic și în 1812, în cel al Imperiului Rus, au condus la o „accentuare a disproporției între ținuturi în ceea ce privește suprafața și numărul localităților urbane și rurale”⁶⁶.

Odată cu intrarea în vigoare a *Regulamentului Organic* în Moldova, s-au introdus principii noi de organizare și s-au adus îmbunătățiri în domeniul administrației, declanșându-se procesul „întrâtundirii ținuturilor cu asemănata lor întindere”⁶⁷, stipulat destul de sumar în articolul 139, activitate care cădea în sarcina celei de-a treia secții din cadrul Departamentului de Interne. Aceasta trebuia să întocmească *Planul întrâtundirii ținuturilor*⁶⁸. Scopul acestei reforme de ordin administrativ era facilitarea, din punct de vedere teritorial, a legăturilor „locuitorilor din anumite zone cu instituțiile administrative locale (...) și operativitatea executării de către acestea din urmă a dispozițiilor primite de la forurile superioare”⁶⁹. Existau neajunsuri care vizau dubla subordonare a unor slujbași ai statului, dificultatea întocmirii diverselor acte, obligația locuitorilor unor sate care „cu puțin nu se ating de mahalaua unei rezidenții se fie silite a merge în nevoile ce au la alte rezidenții de o depărtare însemnătoare”⁷⁰, așa cum erau cei din apropierea Romanului, Bacăului, Bârladului, Iașului și Târgului Frumos, obligați să parcurgă distanțe foarte mari pentru a ajunge la isprăvnicia de care aparțineau pentru a-și rezolva problemele. Se dă ca exemplu situația locuitorilor de pe malurile Siretului: „locuitorii satului Gâdintî

⁶³ Mircea Ciubotaru, *Introducere. Catagrafiile din anii 1831 și 1832 – un model statistic modern*, în *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845), Ținutul Romanului, Partea a II-a (1832)*, volum editat de Mircea Ciubotaru și Silviu Văcaru, Iași, Editura StudIS, 2009, p. XVI-XVII.

⁶⁴ Idem, *Introducere. Catagrafiile – un tezaur documentar*, în *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845), Ținutul Romanului, Partea I (1820)*, p. X.

⁶⁵ Corneliu Istrati, *op. cit.*, p. 33.

⁶⁶ Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 353.

⁶⁷ *Regulamentul Organic al Moldovei*, p. 254.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Adrian Macovei, *op. cit. (II)*, în *AIIAI*, XX (1983), p. 155.

⁷⁰ *Analele Parlamentare ale României*, tomul IV, partea a II-a (1833-1834), București, 1894, p. 454.

spre a se apăra de înecurile Siretului vor veni în nevoile lor, la tribunalul din Eși apoi iarăși aplicația și pilda cea trecut desvelesc că acei locuitori, pentru de a se pune în așa îndelungată călătorie, sunt nevoiți mai întâiu a trece la residenția cea mai apropiată din Roman, pentru a-și cumpăra cele trebuitoare către așa călătorie și a-și lua în deosebite vremi adevărurile drumului”⁷¹.

Mai existau, dincolo de acestea, și alte motive, expuse mai mult sau mai puțin fățiș. Prevederile regulamentare puteau fi garantate numai de existența unor instituții care aveau capacitatea de a le aplica și puteau controla orice opoziție față de noul regim din Moldova, instaurat după 1 ianuarie 1832, având în vedere aversiunea pe care a manifestat-o lumea satelor, în general, față de anumite prevederi ale Regulamentului legate de organizarea străzii pământești, îndatoririle fiscale și cuantumul obligațiilor față de proprietarii de moșii. De altfel, revoltele țăranilor, fuga lor de pe moșii și opoziția lor tacită, aveau să domine întreaga epocă regulamentară⁷².

După anii de ocupație militară străină, mai ales după 1829, Principatul s-a confruntat cu un dezechilibru financiar, iar impunerea unor noi reforme necesita și investiții financiare. Reducerea numărului ținuturilor însemna automat și o reducere a personalului din administrația locală, a dregătorilor cu întregul aparat subordonat, o economie care putea sprijini finanțarea instituțiilor administrative păstrate după o nouă arondare a teritoriului Principatului⁷³. Proiectul din 1833 al Sfatului Administrativ propunea ca numărul ținuturilor să fie redus de la 16 la 11, mai ales că, așa cum se arată într-un document de arhivă menționat de Adrian Macovei, „rătunzimea” lor „înfățșază astăzi o mare nepotrivire încât și slujba și lăcuitorii, din pricina depărtărilor, pătinesc”⁷⁴.

Procesul de „înrândire a ținuturilor” a avut parte de o pregătire intensă, dregătorii isprăvnicilor fiind consultați în privința redistribuirii localităților urbane și rurale din ținuturile administrate. La 17 ianuarie 1833, Sfatul Administrativ al Moldovei prezintă vicepreședintelui Obșinuței Obșteștii Adunări un proiect în care ținuturile erau reduse de la 16 la 11, urmând ca ținuturile Fălciu, Tecuci, Dorohoi, Hârlău și Cărligătura să dispară.⁷⁵ Au urmat, apoi, mai multe propuneri, discutate în cadrul Obșinuței Obșteștii Adunări, finalizate prin intrarea în vigoare, la 1 iulie 1835, a noii organizări administrativ-teritoriale. Pe 12 februarie, s-a hotărât ca numărul ținuturilor și al tribunalelor ținutale să nu depășească numărul de 13, ținuturile Hârlău, Cărligătura și Herța urmând să fie desființate. După venirea pe tron a lui Mihail Sturza, la 15 ianuarie 1835, a fost realizat un tabel cu localitățile transferate de la un ținut la altul, limitele topografice ale ținuturilor și o

⁷¹ *Ibidem*, p. 452.

⁷² Valerian Popovici, *Cauzele mișcărilor țărănești din Moldova, oglindite în rapoartele comisiilor de anchetă din anii 1831-1833*, în „Studii și cercetări științifice”, seria a III-a, Științe Sociale, anul V (1954), nr. 3-4, p. 439-487; vezi și Gh. Platon, *Izgonirea țăranilor răzvrătiți de pe moșii. Contribuții la cunoașterea frământărilor țărănești din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în AȘUI, I (1966), *passim*.

⁷³ Adrian Macovei, *op. cit.* (II), p. 156.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 157.

redistribuire a satelor, târgurilor și orașelor în 13 ținuturi și 62 de ocoale, întrucât, așa cum afirma Ioan C. Filitti, „odată cu rotunjirea ținuturilor s-ar face și aceea a ocoalelor și a satelor”⁷⁶. Deși nu a fost declarată definitivă, această încercare va sta la baza viitoarelor modificări.

Pe 9 martie 1835, comisia de „înărândire” a ținuturilor a prezentat raportul și „Tabla obștimilor satești a Prințipatului Moldaviei după înărândirea făcută la anul 1834” în plenul Obșnuitei Obștești Adunări. În afara Dorohoiului, Sucevei, Romanului și Iașului, a fost modificată distribuția localităților atât în cadrul ocoalelor aceluiași ținuturi, cât și între ținuturi, iar denumirile ocoalelor apar parțial sau total schimbate⁷⁷.

La 11 iunie 1835 „Tabla obștimilor satești” a primit avizul domnitorului. La 1 iulie 1835 aveau să intre în vigoare modificările care au intervenit în organizarea administrativ-teritorială a Principatului și care vor declanșa o activitate intensă de adaptare la noile condiții ale sistemului administrativ, fiscal și judecătoresc⁷⁸. Principatul Moldovei se împărțea, așadar, în 13 ținuturi, între care ținutul Roman, cu reședința în orașul Roman, era format din patru ocoale – Moldova, Siretul de Jos, Siretul de Jos și Fundul –, având 117 sate⁷⁹.

În această perioadă, în Moldova, au existat numeroase încercări de a întocmi o hartă care să ilustreze procesul de „înărândire a ținuturilor”⁸⁰: în 1836 (prin întocmirea unei noi hărți și numirea unei comisii care să compare harta recentă cu o alta întocmită de Petrache Asachi), în 1839 (după întocmirea catagrafiei din 1838), în 1840 (Sfatul Administrativ cere Logofetei Dreptății să numească un inginer care să întocmească harta Principatului după hărțile ținuturilor primite în 1838) sau în 1841, încercare sortită eșecului, pentru ca nu s-a desemnat un inginer care să colaboreze la descifrarea hărților. Abia în 1847, la Institutul „Albinei” din Iași, sub conducerea lui Gheorghe Asachi, avea să fie, în final, litografiată a hartă a Moldovei cu ținuturile, așa cum apăreau după „înărândire”, pe baza „Tablei obștimilor satești” din 1835. Harta va avea o nouă ediție și în 1848⁸¹.

În 1790, sub conducerea căpitanului Hora von Ottzellowitz se realizase o hartă care cuprindea reprezentarea și descrierea celor cinci ținuturi pe care le ocupase armata austriacă în Moldova: Suceava, Roman, Neamț, Bacău și Putna⁸².

⁷⁶ Ioan C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București, 1934, p. 250.

⁷⁷ Adrian Macovei, *op. cit. (II)*, p. 162.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 165.

⁷⁹ Silviu Văcaru, Mihai-Cristian Amărieuței, *Catagrafia personalului clerical din ținutul Roman (1836)*, în *MA*, XXXV (2019), p. 166.

⁸⁰ Adrian Macovei, *op. cit. (II)*, p. 166-170.

⁸¹ *Ibidem*, p. 170.

⁸² Ion Donat, Șerban Papacostea, *Ținuturile dintre Carpați și Siret într-o descriere austriacă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, Brăila, Muzeul Brăilei „Carol I” și Editura Istros, 2015, p. 7. Titlul original al hărții este *Brouillon der Originalaufnahme der fünf Moldavischen Districten, nemlich der Sutschaver, Roman, Niamtz, Bakew und Putnaer Bezirkes, welche im Jahre 1788 von der Kayzerlicher Armee occupirt, und im Jahre 1790 unter der Direction Teutsch Banatischer Gränzt Regiments Hauptmanns Hora von Ottzelowitz durch civil Ingenieurs aufgenommen worden*.

Harta are și o anexă descriptivă a așezărilor din zona cuprinsă între Siret și Carpați, foarte bogată în date, care oferă informații sociale și geografice importante pentru sfârșitul secolului al XVIII-lea: populația, animalele de tracțiune, calitatea construcțiilor, poziția geografică a așezărilor, legăturile lor terestre și resursele naturale al zonei⁸³. Un exemplu concret în acest sens se află în planșa LIV, numărul de ordine în manuscris 40, care conține descrierea orașului Roman: „oraș în ținutul Roman, așezat pe Moldova, aproape de vărsarea acesteia în Siret, la obârșia unei înălțimi domoale și sub dealul Cordunu. E format din 617 case, unele bune, altele proaste sau bordeie, având 617 capi de familie birnici, 280 de cai și 168 de boi. În oraș se află 3 biserici de zid, o reședință episcopală zidită solid și o mănăstire înconjurată cu ziduri, care ar putea fi folosită în caz de război, dacă s-ar repara porțile și zidul. Lângă oraș, peste Moldova, se află un pod de vase foarte bun pentru vremea când apele râului sunt scăzute”⁸⁴.

Într-un studiu recent, Dan Dumitru Iacob vorbește despre identificarea, în arhivele vieneze, a unor noi surse cartografice privitoare la Principatele Române de la mijlocul secolului al XIX-lea, între care se regăsește și o hartă a orașului Roman, cu zonele rurale de la vest și sud de oraș⁸⁵. Este o lucrare cartografică anonimă, realizată, probabil, de ofițeri ai Institutului Militar de Geografie din Viena, catalogată în arhivele vieneze sub titlul *Plan von Roman*, 1856⁸⁶. Compararea acestei secțiuni de hartă cu secțiunea din „harta Oetzellowitz”, care acoperă aceeași arie geografică, demonstrează asemănări importante de concepție, deși sunt realizate la distanță de peste șase decenii, ceea ce îl determină pe autorul studiului să emită ipoteza că s-a dorit, cel puțin, actualizarea hărții „Oetzellowitz”, „Planul Romanului” constituind o secțiune dintr-o nouă hartă a celor cinci ținuturi: Suceava, Roman, Neamț, Bacău și Putna, executată între 1855 și 1857⁸⁷. Perimetrul cartografiat este un dreptunghi care cuprinde, ca repere, la est, satul Brătești (actualul Ion Creangă), la vest, satele Giulești, Bârjoveni și Hociungi, la nord, satele Târșii, Berbeștii și Brăniștenii (cuprinse în actualul Miron Costin) și orașul Roman, iar la sud, satele Recea și Hociungi, în aria aceasta fiind cuprinse și satele Bârjoveni, Berbești, Bogzești, Brănișteni, Brătești, Bugești, Butnărești, Căciulați, Cocoș, Cordun, Cotul lui Bălan, Cotu Vameș, Giulești, Hociungi, Mircești, Uncești, Porcești, Recea, Reditu, Secuieni, Sofrăcești, Stârpul, Târșii și Trifești, plus alte două sate a căror poziție este în afara perimetrului hărții, Șcheia și Luțca⁸⁸. Deși aria geografică descrisă de „Planul Romanului” este una redusă, importanța hărții este una deosebită, întrucât oferă informații semnificative din punct de vedere istoric, topografic sau toponimic.

⁸³ *Ibidem*, p. 8.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 240.

⁸⁵ Dan Dumitru Iacob, *O hartă inedită a orașului Roman și a împrejurimilor sale, de la mijlocul secolului al XIX-lea*, în *HU*, XXIV (2016), p. 259-260.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 262.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 262, 280.

„Tabla obștimilor sătești” a continuat să fie aplicată în condiții de provizorat fără să fie supusă aprobării Obișnuitei Obșteștii Adunări. În timpul realizării catagrafiei de la 1838, s-au primit foarte multe cereri de transfer al localităților de la un ținut la altul, din partea moșierilor, dar și a locuitorilor. O rezoluție a domnitorului Mihail Sturza, de la 30 august 1845, a interzis orice astfel de strămutare. Adrian Macovei aprecia că „această hotărâre drastică nu poate fi interpretată ca o rezolvare rezonabilă a problemei unei mai atente și judicioase repartizări între ținuturi a unor dintre localități (...), căci nu-i mai puțin adevărat că «tabla obștimilor sătești» din 1835 (...) era susceptibilă de îmbunătățiri”⁸⁹. Istoricul consideră că, din acest punct de vedere, cârmuirea s-a oprit la mijlocul drumului, provizoratul proiectului de arondare prelungindu-se până la decretarea Legii comunale din 1864.

În urma deciziei Congresului de Pace de la Paris din 1856, partea de sud a Basarabiei avea să revină din nou Moldovei, care, de la 1 martie 1857, va prelua organizarea administrativă a acestui teritoriu, împărțit în trei unități: Cahul, Bolgrad și Ismail⁹⁰. Începând cu deceniul al VI-lea se modernizează și terminologia: denumirile de ținut, ispravnic, isprăvnicie, privighetor de ocol au fost înlocuite cu termenii de district, administrația districtului, prefect, subprefect sau chiar pretor (tot pentru privighetorul de ocol)⁹¹.

Modernizarea terminologiei a fost aplicată pe modificările administrativ-teritoriale care au avut loc între 1832 și 1835, în urma cărora, numărul ținuturilor au fost reduse de la 16 la 13, lucru care a atras o redistribuire a localităților Moldovei. Definitivarea redistribuirii localităților nu s-a putut realiza, în mare parte, din cauză că hărțile nu corespundeau realităților din teren, dar și din cauza subiectivismului de care au dat dovadă unii membrii ai comisiilor care au întocmit cataografiile din 1838. Redistribuirea localităților din cele 13 ținuturi a rămas la stadiul de proiect, având doar aprobarea domnitorului, însoțită de prevederea ca inexactitățile să fie eliminate în urma studiilor din teren. Proiectul „Tablei obștimilor sătești” din 1835 a reprezentat, până la 1864, modelul organizării administrativ-teritoriale a Moldovei⁹², care a avut efecte și asupra evoluției ținutului Roman.

⁸⁹ Adrian Macovei, *op. cit. (II)*, p. 170.

⁹⁰ Vezi textul tratatului în *Acte și documente relative la istoria renascerii României*, tom. II, publicate de D. C. Sturdza, Ghenadie Petrescu, D. A. Sturdza, București, 1889, p. 1081; Dumitru Vitcu, *Tratatul de la Paris (1856) și avatarurile delimitării hotarului European între Rusia și Turcia*, în vol. *Congresul de pace de la Paris (1856). Prefăceri europene, implicații românești*, volum editat de Dumitru Ivănescu și Dumitru Vitcu, Iași, Editura Junimea, 2006, p. 113-144.

⁹¹ Adrian Macovei, *op. cit. (III)*, în *AllAI*, XXI (1984), p. 216.

⁹² *Ibidem*, p. 173.

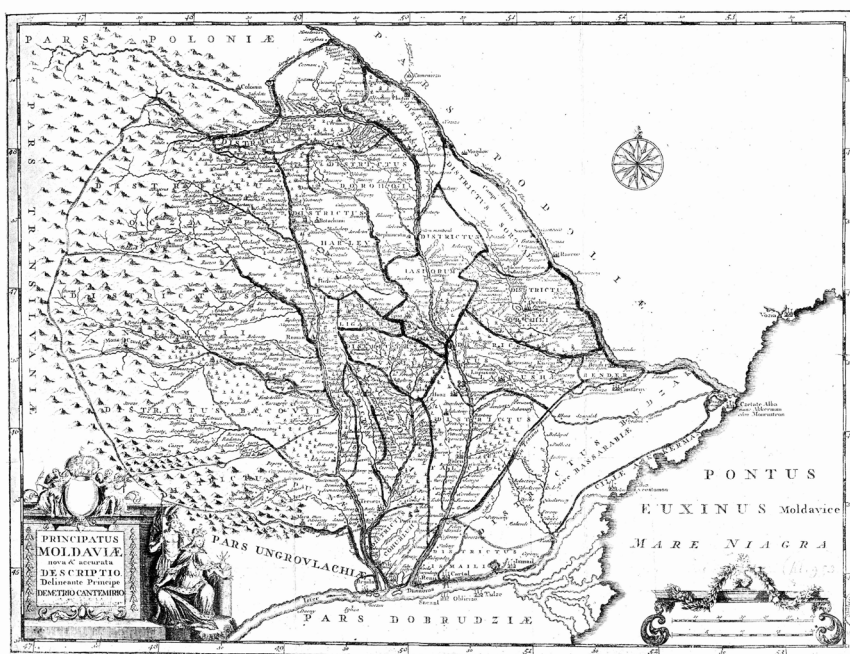

Fig. 1. Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir după exemplarul tipărit în Olanda, la 1737 (apud G. Vâlsan, *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, în *ARMSI*, s.III, t.VI (1927), p. 213)

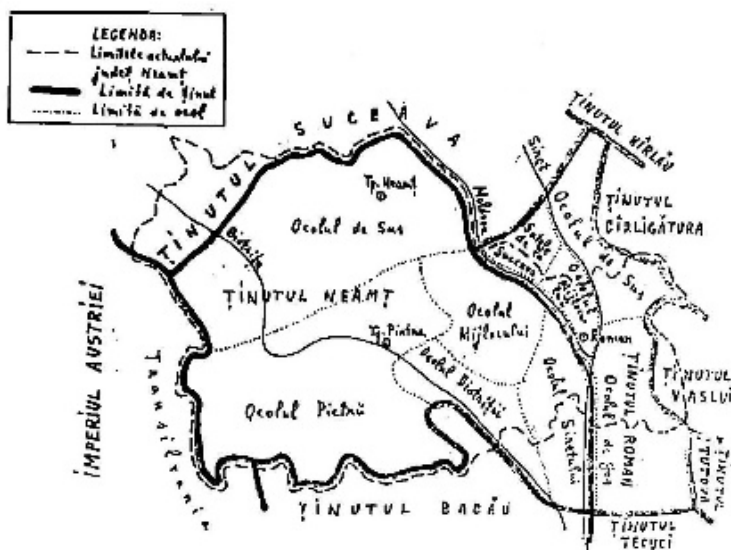

Fig. 2. Ținuturile Neamț și Roman în anul 1744 (apud Ioan Murariu, *Organizarea administrativ-teritorială a ținuturilor Neamț și Roman în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, în „Carpica”, XXX (2001), p. 11)

Roman County in the administrative organization of Moldova in the 18th century – first half of the 19th century

Abstract

The dependence of the economy, administration and politics in the mid-18th century on the agrarian profile of Romanian society made it necessary to introduce new forms and structures, close to the modern ones, characteristic of Europe of the time. The reforms initiated by Constantin Mavrocordat, started with the promulgation of the Great Hrisov of 7 February 1741 – the basis of the Organic Regulation adopted in both Principalities between 1831 and 1832 –, were social, administrative, judicial and fiscal. Their purpose was on different levels, aiming to stop abuses, eliminate the accumulation of powers, establish the functioning of the judiciary system, standardize fiscal obligations towards the state and extend the category of taxpayers.

From an administrative point of view, the number of counties of Moldavia varied according to the reign and historical circumstances, in the period between the 18th century and the first half of the 19th century. Roman County appeared constantly in the lists identified in various documents, from the “Așezământul” from 1741 to the “Condica liuzilor” from 1803 and the cartographies made in the first half of the 19th century. The division of Roman County into three subdivisions, the Upper, Lower and Middle districts, made in 1741, was to be maintained until the new administrative-territorial organization from 1835, which began with the process of the enlargement of the counties, stipulated in Article 139 of the Organic Regulation. In the “Table of the village community”, which came into force only with the ruler’s approval in 1835, among the 13 counties of Moldavia, the Roman county was divided into four districts: Moldova, Siretul de Sus, Siretul de Jos and Fundul. Although applied under provisional conditions, the “Table of the village community” represented the model of the administrative-territorial organization of Moldavia, until 1864.

Keywords: Mavrocordat; Organic Regulation; Roman; reform; county.

ABREVIERI

<i>AARMSI</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
<i>AARMSL</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
<i>AARPAD</i>	= „Analele Academiei Române”, seria II, București, 1879-1916
<i>AA.SS.</i>	= <i>Acta Sanctorum</i> , ed. Bollandisti, III ^a ediție, Parigi 1863-1870
<i>AB</i>	= Arhivele Basarabiei
<i>ACNSAS</i>	= Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
<i>AE</i>	= L'Année Epigraphique, Paris
<i>AIR</i>	= Arhiva Istorică a României
<i>AIAC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
<i>AIINC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
<i>AIIX</i>	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>ALIL</i>	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
<i>ALMA</i>	= <i>Archivum Latinitatis Medii Aevi</i> . Genève.
<i>AM</i>	= Arheologia Moldovei, Iași
<i>AMAE</i>	= Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
<i>AmAnthr</i>	= American Anthropologist, New Series, Published by Wiley on behalf of the American Anthropological Association
<i>AMM</i>	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
<i>AMMB</i>	= Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași
<i>AMN</i>	= Acta Musei Napocensis
<i>AMR</i>	= Arhivele Militare Române
<i>AMS</i>	= Anuarul Muzeului din Suceava
<i>ANB</i>	= Arhivele Naționale, București
<i>ANC</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj
<i>ANDBM</i>	= Arhivele Naționale. Direcția Municipiului București
<i>ANG</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Galați
<i>ANI</i>	= Arhivele Naționale, Iași
<i>ANIC</i>	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
<i>ANR-Cluj</i>	= Arhivele Naționale, Cluj-Napoca
<i>ANR-Sibiu</i>	= Arhivele Naționale, Sibiu
<i>ANRM</i>	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău
<i>ANRW</i>	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANV</i>	= Arhivele Naționale, Vaslui
<i>AO</i>	= Arhivele Olteniei
<i>AP</i>	= Analele Putnei
<i>APH</i>	= Acta Poloniae Historica, Varșovia
<i>AqLeg</i>	= <i>Aquila Legionis. Cuadernos de Estudios sobre el Ejército Romano</i> , Salamanca
<i>AR</i>	= Arhiva Românească
<i>ArchM</i>	= Archiva Moldaviae, Iași
<i>ArhGen</i>	= Arhiva Genealogică
„Arhiva”	= „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași
<i>ArhMold</i>	= Arheologia Moldovei
<i>ASRR</i>	= Arhiva Societății Române de Radiodifuziune
<i>AȘUI</i>	= Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

ATS	= Ancient Textile Series, Oxbow Books, Oxford și Oakville
AUAIC	= Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
AUB	= Analele Universității „București”
BA	= <i>Biblioteca Ambrosiana</i> , Roma, Città Nuova Editrice
BAR	= Biblioteca Academiei Române
BArchB	= Bundesarchiv Berlin
BAR int. ser.	= British Archaeological Reports, International Series
BBRF	= Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
BCIR	= Buletinul Comisiei Istorice a României
BCMI	= Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
BCU-Iași	= Biblioteca Centrală Universitară, Iași
BE	= Bulletin Epigraphique
BF	= Byzantinische Forschungen, Amsterdam
BJ	= Bonner Jahrbücher, Bonn
BMI	= Buletinul Monumentelor Istorice
BMIM	= București. Materiale de istorie și muzeografie
BNB	= Biblioteca Națională București
BNJ	= Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher
BOR	= Biserica Ortodoxă Română
BS	= Balkan Studies
BSNR	= Buletinul Societății Numismatice Române
ByzSlav	= Byzantinoslavica
CA	= Cercetări arheologice
CAI	= Caiete de Antropologie Istorică
CartNova	= <i>La ciudad de Carthago Nova 3: La documentación epigráfica</i> , Murcia
CB	= Cahiers balkaniques
CC	= Codrul Cosminului, Suceava (ambele serii)
CCAR	= Cronica cercetărilor arheologice din România, CIMEC, București
CCh	= <i>Corpus Christianorum</i> , Turnhout
CChSG	= <i>Corpus Christianorum. Series Graeca</i>
CCSL	= <i>Corpus Christianorum Series Latina</i> , Turnhout, Brepols
CDM	= <i>Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat</i> , București, vol. I-V; supl. I.
CDȚR	= <i>Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului</i> , București, vol. II-VIII, 1974-2006
Chiron	= Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, 1971
CI	= Cercetări istorice (ambele serii)
CIL	= <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin
CL	= Cercetări literare
CLRE	= <i>Consuls of the Later Roman Empire</i> , eds. R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, Atlanta, 1987
CN	= Cercetări Numismatice
CNA	= Cronica Numismatică și Arheologică, București
CSCO	= <i>Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium</i> , Louvain
CSEA	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis</i> , Roma, Città Nuova Editrice
CSEL	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum</i> , Wien, De Gruyter
CSPAMI	= Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Centrale, Pitești
CT	= Columna lui Traian, București
CTh	= <i>Codex Theodosianus</i> . Theodosiani, Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, I, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen, Hildesheim, 1970-1971
Cv.L	= Convorbiri literare (ambele serii)

„Dacia”, N.S.	= Dacia. Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
DANIC	= Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale
DGAS	= Direcția Generală a Arhivelor Statului
DI	= Diplomatarium Italicum
DIR	= <i>Documente privind istoria României</i>
DIRRI	= <i>Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență</i>
DOP	= Dumbarton Oaks Papers
DTN	= <i>Din trecutul nostru</i> , Chișinău
DRH	= <i>Documenta Romaniae Historica</i>
EB	= Études Balkaniques
EBPB	= Études byzantines et post-byzantines
EDCS	= <i>Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby</i> (http://www.manfredclaus.de/)
EDR	= <i>Epigraphic Database Roma</i> (http://www.edr-edr.it/default/index.php)
EpigrAnat	= Epigraphica Anatolica, Münster
ER Asturias	= F. Diego Santos, <i>Epigrafia Romana de Asturias</i> , Oviedo, 1959.
Gerión	= Gerión. Revista de Historia Antigua, Madrid
GB	= Glasul Bisericii
GCS	= <i>Die Griechischen Christlichen Schriftsteller</i> , Leipzig, Hinrichs, 1897-1969
GLK	= <i>Grammatici Latini Keil</i>
HEp	= <i>Hispania Epigraphica</i> , Madrid
„Hierasus”	= <i>Hierasus</i> . Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani
HM	= Heraldica Moldaviae, Chișinău
HU	= Historia Urbana, Sibiu
HUI	= Historia Universitatis Iassensis, Iași
IDR	= <i>Inscripțiile din Dacia romană</i> , București-Paris
IDRE	= <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie</i> , I-II, Bucarest, 1996, 2000
IGLN	= <i>Inscriptions grecques et latines de Novae</i> , Bordeaux
IGLR	= <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România</i> , București, 1976
IILPecs	= <i>Instrumenta Inscripta Latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften</i> , Pecs, 1991
ILAlg	= <i>Inscriptions latines d'Algérie</i> , Paris
ILB	= <i>Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae</i> , Sofia, 1989
ILD	= <i>Inscripții latine din Dacia</i> , București
ILN	= <i>Inscriptions latines de Novae</i> , Poznań
ILLPRON	= <i>Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices</i> , Berlin, 1986
ILS	= <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , 1892
IMS	= <i>Inscriptiones Moesiae Superioris</i> , Belgrad
IN	= „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași
ISM	= <i>Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine</i> , București, vol. I-III, 1983-1999
JGO	= <i>Jahrbücher für Geschichte Osteuropas</i>
JL	= Junimea literară
JRS	= The Journal of Roman studies, London
LR	= Limba română
MA	= Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
MCA	= Materiale și cercetări arheologice
MEF	= <i>Moldova în epoca feudalismului</i> , vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău
MEFRA	= <i>Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité</i> , Roma

MGH	= <i>Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspiciis societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi</i> , Berlin 1877-
MI	= Magazin istoric, București
MIM	= Materiale de istorie și muzeografie
MM	= Mitropolia Moldovei
MMS	= Mitropolia Moldovei și Sucevei
MN	= Muzeul Național, București
MO	= Mitropolia Olteniei
MOF	= Monitorul Oficial al României
Navarro	= M. Navarro Caballero, <i>Perfectissima femina. Femmes de l'élite dans l'Hispanie romaine</i> , Bordeaux, 2017.
NBA	= <i>Nuova Biblioteca Agostiniana</i> , Roma, Institutum Patristicum Augustinianum
NDPAC	= <i>Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane</i> , I, A-E, 2e edizione, Marietti, 2006; III, P-Z, 2e edizione, Marietti, 2008
NEH	= Nouvelles études d'histoire
OI	= Opțiuni istoriografice, Iași
OPEL	= <i>Onomasticon provinciarum Europae latinarum</i> , vol. I-IV, Budapesta-Viena, 1994-2002
PG	= <i>Patrologiae cursus completus, Series Graeca</i> , ed. J.-P. Migne, Paris, 1886-1912
PIR	= <i>Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III</i> , editio altera, Berlin.
PLRE	= <i>Prosopography of the Later Roman Empire</i> , 3 vol., eds. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-1992
RA	= Revista arhivelor
RBAR	= Revista Bibliotecii Academiei Române, București
RC	= Revista catolică
RdI	= Revista de istorie
REByz	= Revue des Études Byzantines
RER	= Revue des études roumaines
RESEE	= Revue des études Sud-Est européennes
RHP	= <i>Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften</i> , Viena
RHSEE	= Revue historique de Sud-Est européen
RI	= Revista istorică (ambele serii)
RIAF	= Revista pentru istorie, arheologie și filologie
RIB	= <i>Roman Inscriptions of Britain</i> , Londra
RIM	= Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
RIR	= Revista istorică română, București
RIS	= Revista de istorie socială, Iași
RITL	= Revista de istorie și teorie literară
RIU	= <i>Die römischen Inschriften Ungarns</i> , Budapesta
RJMH	= The Romanian Journal of Modern History, Iași
RM	= Revista muzeelor
RMD	= <i>Roman Military Diplomas</i> , Londra
RMM	= <i>Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums</i> , Mainz
RMM-MIA	= Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă
RMR	= Revista Medicală Română
RRH	= Revue roumaine d'histoire
RRHA	= Revue roumaine de l'histoire de l'art
RRHA-BA	= Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts
RSIAB	= Revista Societății istorice și arheologice bisericești, Chișinău
Rsl	= Romanoslavica

<i>SAHIR</i>	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
<i>SAI</i>	= Studii și Articole de Istorie
<i>SCB</i>	= Studii și cercetări de bibliologie
<i>Sch</i>	= <i>Sources Chrétiennes</i> , Paris
<i>SCIA</i>	= Studii și cercetări de istoria artei
<i>SCIM</i>	= Studii și cercetări de istorie medie
<i>SCIV/SCIVA</i>	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
<i>SCN</i>	= Studii și Cercetări Numismatice, București
<i>SCȘI</i>	= Studii și cercetări științifice, Istorie
<i>SEER</i>	= The Slavonic and East European Review
<i>SHA</i>	= <i>Scriptores Historiae Augustae</i>
<i>SJAN</i>	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
<i>SMIC</i>	= Studii și materiale de istorie contemporană, București
<i>SMIM</i>	= Studii și materiale de istorie medie, București
<i>SMIMod</i>	= Studii și materiale de istorie modernă, București
<i>SOF</i>	= Südost-Forschungen, München
<i>ST</i>	= Studii Teologice, București
<i>StAntArh</i>	= <i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Iași
<i>T&MBYZ</i>	= <i>Travaux et Mémoires du Centre de recherches d'histoire et de civilisation byzantines</i>
<i>ThD</i>	= Thraco-Dacica, București
<i>TR</i>	= Transylvanian Review, Cluj-Napoca
<i>TV</i>	= Teologie și viața, Iași
<i>ZPE</i>	= Zeitschrift für Papyralogie und Epigraphik
<i>ZSL</i>	= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde